

**Факти,
гіпотези,
пошук**

Василь СОКІЛ

**ПРО ПІСНЮ
«ПЛИВЕ КАЧА ПО ТИСИНІ»**

Стаття стосується пісні «Пливе кача по Тисині», яка стала реквіємом-прощанням за загиблими майданівцями «Небесної сотні». Вказується на її витоки — літературне походження. Розглядаються народні варіанти та їх локалізацію. Представляється одна із обробок цього твору.

Ключові слова: вірш, пісня літературного походження, народний варіант, «Небесна сотня».

Сьогодні кожен українець знає пісню «Пливе кача по Тисині», оскільки вона стала широко відомою в Україні в 2014 році під час подій Революції Гідності, що відбувалася в Києві. Її вважають неофіційним гімном-реквіємом за невинно убієнними активістами Євромайдану, які увійшли в історію під назвою «Небесна сотня». Якщо додати, що пісня звучала у блискучому виконанні «Пікардійської терції», вражаючи слухачів сильним смисловим та емоційним навантаженням, вона не залишила байдужим жодного українця. Її виконували також інші гурти та хорові колективи, скажімо, «Плач Єремії», капела імені Д. Ревуцького, хор Київської православної академії, семінаристи якої були безпосередніми учасниками подій у Києві. Пісня була і на міжнародному фестивалі «Virgo Lauretana» в Італії. Звичайно, це ще далеко не повний список виконавців. Хочу звернути увагу, що цю пісню вважають «українською лемківською», за іншими даними «закарпатською тужливою народною піснею» (Вікіпедія). Спробую представити свій погляд на цю проблему.

На моє переконання, досліджувана пісня має літературне походження. Автором поетичного твору є письменник і перекладач Василь Гренджа-Донський. Оскільки він маловідомий широкому загалу, наведу коротку довідку про нього.

В. Гренджа-Донський народився 23 квітня 1897 року у с. Волове, нині смт Міжгір'я Закарпатської області, а помер 25 листопада 1974 року в Братиславі. 1915 року його мобілізували до армії, невдовзі був поранений і відправлений до Будапешта, де закінчив торгову школу. В 1921 році він повернувся на Закарпаття та працював в Ужгородському банку. З того часу розпочав літературну діяльність. З ім'ям В. Гренджі-Донського тісно пов'язані розвиток і становлення нової української літератури та національного відродження на Закарпатті. Його збірка поезій «Квіти терньом», що вийшла друком у 1923 році, була першою в краї книгою світського автора, написаною українською літературною мовою, а інша — «Шляхом терновим», 1924 року видання — першою книгою, опублікованою українським фонетичним правописом.

Відтак з'являлися книжка за книжкою В. Гренджі-Донського: збірка поезій «Золоті ключі» (1923), «Тернові квіти полонин» (1928), «Тобі, рідний краю» (1936), «Збірка оповідань з карпатських полонин» (1926), «Покрив туманом співучі ріки...» (1928), історична поема «Червона скала» (1930),

Василь Ґренджа-Донський

історична повість «Ілько Липей — карпатський розбійник» та ін.

В. Ґренджа-Донський з утворенням автономної Підкарпатської Русі редагував «Урядовий вісник» (1938—1939), а з проголошенням Карпатської України — щоденну газету «Нова свобода» (1939). У часи окупації Карпатської України Угорщиною його було ув'язнено в концтаборі, після звільнення 7 серпня 1939 року він утік до Словаччини (Братислава). Дух Карпатської України витав у ньому до кінця життя, адже революціонер був активним її учасником [4, с. 84—85]. До слова, дочка Аліса Ґренджа-Донська в часи боротьби за цю державу (1938—1939) була медсестрою, доглядала за пораненими [1, с. 84]. Про ту неординарну сторінку в нашій історії В. Ґренджа-Донський залишив цінні матеріали, з якими може познайомитися сучасний читач — «Щастя і горе Карпатської України. Щоденник. Спогади» (2002). Ним керували патріотичні почуття і в зовсім молодому віці. Вони простежуються з першої його поетичної збірки, що вийшла на початку 1923 року в Ужгороді — «Квіти з терням». Вступне слово до неї написав відомий галицький поет Василь Пачовський, який перебував у той час на Закарпатті. Любов до рідної землі, тривога за її окупацію іноземцями, туга матерів за синами, що кладуть голови на чужині, — такими мотивами пройня-

тий вірш «Плавле кача по тисині», який подаю за сучасною збіркою його творів, оскільки першодруку у львівських бібліотеках не виявив:

*Плавле кача по тисині;
«Мамко моя, не лай нині,
Залаєш ми в злу годину,
Сам не знаю, де погину».*

*Лає мати сина, лає,
Син додому не вертає...
Серед поля, на долині
Лягло серце у тернині! [3, с. 33]*

За сюжетним малюнком, стилістикою вірш близький до народного твору, адже йдеться про прощання рекрута з матір'ю, віру в силу материнського прокляття, як наслідок — загибель на чужині («лягло серце у тернині»). Цей останній метафоричний образ, пов'язаний з терниною, присутній і в інших його поетичних творах, але дуже мало характерний для фольклорної традиції. Щодо качати, що плаває «по тисині». Низка інтерпретаторів пов'язують його з конкретною річкою Тисою. Звичайно, це найбільша річка на Закарпатті, і вона могла б вплинути на формування образу, однак у тому є сумнів. Я більше схильний уважати, що тут маємо образ-узагальнення води, як, скажімо, широко відомий Дунай. Згідно з народною культурою, «Дунай» — розлив води, взагалі велике її згромадження [6, с. 206]. В українському лексиконі є чимало похідних слів — «Тисмениця», «Тисмечани» та ін. Існує думка деяких лінгвістів, що ці лексеми мають спільний індоєвропейський корінь «teus-» — «тихий» [5, с. 158]. Однак є й дещо відмінна версія сучасного дослідника В. Шульгача, який мотивує первісну семантику компонента Tis- / Tes- у зв'язку з tēsnp «тісний», tēsnpina > укр. «тіснина». У такому разі, вважає він, що назва могла означати «вузьке тісне озеро» [10, с. 294]. Очевидно, «тисина» і є тією «тихою» водою, «тісним» озерцем, де зображено водоплавного птаха. Згідно з українською традицією, качка символізує «несилу» [6, с. 277], тому в другій строфі поезії В. Ґренджі-Донського бачимо фатальний наслідок — смерть сина.

Є підстави вважати, що ця поезія актуалізувалася в часи Карпатської України, до того ж, почала значною мірою фольклоризуватися. Наведу кілька виявлених народнопоетичних варіантів у хронологічному зростанні.

Перший варіант. Запис з початку 1940-х років
Д. Задора із Волівця на Закарпатті:

[ПЛАВЕ КАЧКА ПО ТИСИНІ]

Parlando

Пла-ве кач-ка по Ти-си-нї, пла-ве кач-ка по Ти-си-нї,
Мам-ко мо-я, не лай ме-нї, мам-ко мо-я не лай ме-нї.

Плаве качка по Тисинї (2)
Залаєш ми в злу годину, (2)
Сам не знаю, де погину. (2)
Погину я в чужім краю, (2)
Хто ми буде брати яму? (2)
Будуть брати чужї люде, (2)
Та ци тобї жаль не буде? (2) [8, с. 51]

Другий варіант. Запис з початку 1960-х років
В. Гошовського від Івана Тебзи, 21 рік, із с. Березове Хустського району Закарпатської області.

ПЛИВЕ КАЧА ПО ТИСИНІ

Spokійно

Пли-ве ка - ча по Ти - си - ні,
Пли-ве ка - ча по Ти - си - ні, мам-ко мо - я,
не лай ме - ні, Мам-ко мо - я, не лай ме - ні.

Пливе кача по Тисині, (2)
Мамко моя, не лай мені. (2)
Залаєш ми злу годину, (2)
Сам не знаю, де загину. (2)
Ой загину в чужім краю, (2)
Тко ми ме копати яму. (2)
Муть копати чужі люде, (2)
Ци не жаль Вам, мамко, буде. (2)
— Та де бы ми, синку, не жаль, (2)
Кой ти в моєм серци лежав. (2)
Ой у Хусті ворон кряче, (2)
На Вкраїні мати плаче. (2)
Мати плаче на Вкраїні,
А дівчина на могилі. (2)
— Не плач, мамко, та й не дуже, (2)
Я ранений, та й не дуже. (2)
Головочка начетверо, (2)
А сердечко нашестеро. (2)

Заклич, мамко, столярика, (2)
Найкращого малярка. (2)
Най ми хижку ізбудує, (2)
Та й на чорно помалує. (2)
Ой без дверей, без віконєц, (2)
Бо вже мому життю конєц (2) [2, с. 337].

Третій варіант. Запис 1982 року В. Сокола від
Агафії Коруд, 1921 року народження, у с. Ялинку-ватуому Сколівського району Львівської області:

ТИХА ВОДА ПО ПІЩИНІ

Ти - ха во - да по пі - щині,
Мам - ко мо - я, не лай ме - ні.
За - ла - єш ми в злу го - ди - ну,
Сам не зна - ю, де по - ги - ну.

Тиха вода по піщині,
Мамко моя, не лай мені.
Залаєш ми в злу годину,
Сам не знаю, де погину.
Ой погину в чужім краю,
Не задзвонять — добре знаю.
Не задзвонять — добре знаю,
Хто бде копав міні яму?
Бдут копати чужї люде,
Чи жаль тобі, мамко, буде?
Жаль копати вороночка,
Та й заплаче білявочка [9, с. 400].

Варіант у виконанні Пікардійської терції; аран-
жування В. Якимця, поклав на ноти І. Шульга:

ГЕЙ, ПЛИВЕ КАЧА ПО ТИСИНІ

Гей, пливе кача по Тисині.
Мамко ж моя, не лай мені,
Мамко ж моя, не лай мені.

Гей, залаєш ми в злу годину,
Залаєш ми в злу годину.
Сам не знаю, де погину,
Сам не знаю, де погину.

Гей, погину я в чужім краю,
Погину я в чужім краю.

The musical score is written in 3/4 time with a key signature of one flat (B-flat). It consists of several systems of staves. The first system shows a piano introduction with a dynamic marking of *pp* and a fermata over the first measure. The second system continues the piano introduction. The third system marks the beginning of the vocal entry with the instruction 'ритм вільний' and a dynamic marking of *p*. The lyrics 'Гей, пли-ве ка - ча по Ти - си - ні,' are written below the vocal line. The fourth system continues the vocal line with the lyrics 'Пли-ве ка - ча по Ти - си - ні.' The fifth system shows a change in dynamics to *mf* and includes the lyrics 'Мамко жмо-я, не лай ме - ні, Мам - ко ж мо -'. The sixth system continues with 'я, не лай ме - ні. У...' and a dynamic marking of *p*.

Хто ж ми буде брати яму?

Хто ж ми буде брати яму?

Гей, виберут ми чужі люди,
Виберут ми чужі люди.

Ци не жаль ти, мамко, буде?
Ци не жаль ти, мамко, буде?

Гей, якби ж мені, синку, не жаль?

Якби ж мені, синку, не жаль?

Ти ж на моїм серцю лежав,
Ти ж на моїм серцю лежав.

Гей, пливе кача по Тисині,
Пливе кача в по Тисині...

Якщо порівняти літературний твір і народні варіанти, то перший за кількістю рядків дорівнює запису Д. Задора. Це можна пояснити тим, що між ними ще не було великої часової дистанції. З фольклорних найповніший текст у запису В. Гошовського, інші дещо стягнуті. Уважний аналіз писемного і усних зразків свідчить, що у більшості ідентичні перші чотири рядки, за винятком мого запису, де немає образу «тисини» і плаваючої «качки», зате є трансформація — «тиха вода по піщині».

У народних варіантах присутній образ ями (його немає в літературному) — місця поховання загиблого — та «чужих людей», що будуть її копати. Спільним є і мотив-звернення сина до матері з приводу висловлення жалю за ним. У тексті В. Гошовського з'являється зловіщий образ ворона як символа смерті. Він кричить у Хусті, що дає підстави говорити про вкраплення мотиву відгомону трагічних подій, пов'язаних з Карпатською Україною. Крім того, тут контаміновано фінальну частину, характерну для багатьох давніх карпатських балад, наприклад:

— Не плач, мати, та й не тужи,
Сам ранений, та й не дуже.
Головонька — начетверо,
А серденько — нашестеро.
Шукай, мати, докторика,
Молодого столярчика [7, с. 33].

З викладеного можна зробити висновки: 1) Незаперечний факт, що автором вірша «Пливе кача по тисині» був В. Гренджа-Донський; 2) Літературний твір фольклоризувався у різних варіантах; 3) Прив'язка до конкретної назви річки Тиси чисто умовна, адже скоріше йдеться про тиху, заплаву воду (озерце); 4) Мотив загибелі сина актуалізувався у часи Карпатської України, тому виявлені народні варіанти розповсюдилися за принципом концентричного кола (Хустщина, Воловеччина, Сколівщина); звичайно, хвилі можуть заходити і далі; 5) Тема загибелі захисників Вітчизни стала на часі і сьогодні, надто ж у момент поховання «Небесної сотні».

1. Вегеш М.М. Гренджа-Донська Аліса Василівна / М.М. Вегеш // Енциклопедія сучасної України. — К., 2007. — Т. 7. — С. 84.

2. Гошовський В. Українські пісні Закарпаття / В. Гошовський. — Львів, 2003. — 446 с.
3. Гренджа-Донський В. Твори / упоряд., вступ. ст. та приміт. О. Мишанича. — Ужгород: Карпати, 2001. — С. 33.
4. Габор В.В. Гренджа-Донський Василь Степанович / В.В. Габор // Енциклопедія сучасної України. — К., 2007. — Т. 7. — С. 84—85.
5. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко, О.С. Стрижак. — К.: Наукова думка, 1985. — 253 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. Жайворонок. — К.: Довіра, 2006. — 703 с.
7. З гір Карпатських. Українські народні пісні-балади / упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та словник С.В. Мишанича. — Ужгород: Карпати, 1981. — 462 с.
8. Народнѣ пѣснѣ подкарпатскихъ русиновѣ / зобр. Д. Задор, Ю. Костьо, П. Мислославский. — Унгарь, 1944. — 114 с.
9. Фольклорні матеріали з отчого краю / збір. В. Сокіл, Г. Сокіл. — Львів, 1998. — 614 с.
10. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції) / В.П. Шульгач. — К., 1998. — 368 с.

Vasyl Sokil

A SONG ON
DUCKLING FLOATING IN TYSYNA

In the article has been considered THE DUCKLING FLOATING IN TYSYNA song that became a farewell requiem to the group of persons fallen shot in Kyivan Maydan Place — The Heavens' Hundred. In the study of the song have been defined its origins, viz. literary ones. Known folklore variants and their localization have been presented. One of the up-to-date elaborations of the song has been described.

Keywords: poem, literary song, ancestry, national variant, Heavens' Hundred.

Василь Сокил

О ПЕСНЕ
«ПЛЫВЕ КАЧА ПО ТЫСЫНИ»

В статье рассматривается песня «Пливе кача по Тысыни», ставшая реквиемом-прощанием с погибшими участниками «Небесной сотни» киевского Майдана. Указываются истоки произведения, в частности и его литературное происхождение. Устанавливаются народные варианты и их локализация. Представляется одна из обработок этого песенного творения.

Ключевые слова: стих, песня литературного происхождения, народный вариант, «Небесная сотня».